

نگاهی به اقتصاد

در شماره گذشته اوضاع کلی اقتصاد کشور در مقطع پایان جنگ تحمیلی و سیاستهای اتخاذ شده در زمینه بازسازی و تعدیلات اقتصادی و آثار و نتایج اولیه ناشی از اجرای این سیاستها در سالهای ۶۹-۱۳۶۸ اجمالا" بررسی و ملاحظه شد که با اجرای تدریجی سیاستهای تعدیل اقتصادی بخشی از عدم تعادلهای اقتصادی کشور بتدریج مرتفع گردید و همراه با تعادل نسبی در بودجه دولت و کاهش تعدد نرخهای ارز، رشد مثبت اقتصادی در شرایط کاهش نرخ تورم تحقق یافت. اما همانطور که در مقاله قبلی ذکر شد، این اقدامات گرچه بعنوان اولین گامها در جهت شروع به اصلاحات اقتصادی گامهایی مثبت و کاملاً" ضروری بوده ولی هرگز برای حل ریشه‌های مسائل اقتصادی کشور کافی نبوده است و ضرورت داشت که این سیاستها با اقدامات تکمیلی دیگر دنبال شود، لذا در سال ۱۳۷۰ تصمیمات جدیدی در ادامه سیاستهای قبلی اتخاذ گردید. بعلاوه برخی از اقداماتی که مقدمات آن در سال گذشته فراهم آمده بود در اوایل سال ۱۳۷۰ عملاً" به مورد اجرا گذارده شد و درعین حال برخی از سیاستهای اجرا شده در سالهای گذشته اثرات خود را در این سال آشکار ساخت. در این مقاله کوشش خواهد شد تا با تعقیب روند سیاستگذاریهای مذکور آثار کلی این سیاستها بر اوضاع اقتصادی سال ۱۳۷۰ مورد تحلیل قرار گیرد.

در اوایل سال جاری تصمیمات جدیدی در زمینه اصلاح ساختار قیمتها و آزادسازی و تسهیل بیشتر تجارت خارجی اتخاذ گردید که عمده ترین آنها اصلاح قیمت بعضی کالاها و خدماتی که ارزشبری دارند، براساس نرخ ارز رقابتی، ایجاد تسهیلات برای واردات کالا توسط کارگران ایرانی شاغل در کشورهای دیگر و تسهیل ورود تجهیزات کامپیوتری و خودروهای غیرسواری و ماشین‌آلات سنگین بود.

همچنین از ابتدای سال جاری سیاستهای جدید پولی و اعتباری که در اواخر سال ۱۳۶۹ تنظیم شده بود به مورد اجرا گذارده شد. براساس این سیاستها، سقف تسهیلات بانکها به بخش غیردولتی حذف گردید و با تغییر نسبت سپرده قانونی درقبال سپرده‌های اشخاص و جذب مازاد منابع بانکها از طریق فروش اوراق قرضه به بانکهای تجاری ابزارهای غیرمستقیم سیاستهای پولی به جای سقفهای اعتباری مورد استفاده قرار گرفت. بعلاوه مقدمات آزادسازی نرخهای سود تسهیلات بانکها با آزاد گذاردن بانکهای تجاری در زمینه تعیین نرخ سود تسهیلات بخش خدمات و بازرگانی فراهم شد. در زمینه بودجه و برنامه‌های مالی دولت، اجرای طرحهای برنامه پنج‌ساله اول با سرعت دنبال شد و کوششهای دولت در زمینه بالا بردن کارآئی نظام مالیاتی و اصلاح این نظام ادامه یافت. بعلاوه مراحل اجرائی مربوط به واگذاری سهام شرکتهای دولتی به مردم که مقدمات آن در سالهای قبل فراهم شده بود در سال جاری عملاً "آغاز گردید".

به موازات اقدامات فوق، وزارتخانه‌های تولیدی نیز به منظور رفع موانع سرمایه‌گذاری، تسهیلات بیشتری را در زمینه اعطای موافقت‌های اصولی برای احداث واحدهای تولیدی فراهم آوردند و از موانع اداری آن کاستند. اقدام وزارت معادن و فلزات در زمینه واگذاری بخش عمده‌ای از معادن به مردم و ایجاد تسهیلات وسیع در زمینه اعطای موافقت اصولی برای اجرای طرحهای صنایع سنگین از جمله این موارد است.

بررسی آمار و اطلاعات موجود نشان می‌دهد که مجموعه سیاستهای اتخاذ شده طی سالهای اخیر در زمینه تشویق و تسهیل امر تولید موجبات رشد سریع تولیدات صنعتی را فراهم آورده و در عین حال به افزایش سرمایه‌گذاری در بخشهای تولیدی کشور منجر گردیده است. براساس آمار منتشر شده از سوی وزارت صنایع سنگین طی هشت ماه اول سال جاری میزان تولید در قسمت اعظم واحدهای تولیدکننده محصولات صنایع سنگین نسبت به مدت مشابه سال قبل از رشد بسیار قابل توجهی برخوردار بوده است، بطوریکه تولید محصولات نظیر انواع اتومبیل سواری به $3/8$ برابر، انواع وانت به $2/2$ برابر و انواع مینی‌بوس و اتوبوس به $5/8$ برابر تولید هشت ماه اول سال ۱۳۶۹، رسیده است. همچنین آمار وزارت صنایع نیز حاکی از رشد سریع در تولید بسیاری از کالاهای صنعتی از قبیل تلویزیون رنگی (۳۰۵ درصد) یخچال و فریزر خانگی (۳۹ درصد) و اجاق گاز (۳۰ درصد) در هفت ماه اول سال جاری نسبت به مدت مشابه سال قبل می‌باشد. البته همین آمار نشان دهنده آن است که تولید برخی از کالاهای صنعتی نظیر انواع رادیو، جاروبرقی، کنتور برق، انواع شوینده‌ها و... با افزایش مواجه نبوده است که به نظر می‌رسد این وضع بعضاً "به دلیل تولید بسیار زیاد سال گذشته و اشباع بازار از این کالاها باشد".

بطورکلی با توجه به عملکرد بخش صنعت و برخی از شواهد و اطلاعات موجود در زمینه عملکرد بخش کشاورزی و با در نظر گرفتن روند رشد واردات، انتظار می‌رود در سال جاری نیز رونق اقتصادی کشور ادامه یابد و هدف برنامه در مورد رشد تولید ناخالص داخلی تامین گردد. این در حالی است که فعالیتهای سرمایه‌گذاری در هر دو بخش خصوصی و دولتی به سرعت روبه گسترش است و امید می‌رود در سال جاری سهم بیشتری از تولید ملی کشور صرف تشکیل سرمایه شود.

در این زمینه براساس آمار وزارت صنایع سنگین در هشت ماه اول سال جاری تقاضا برای سرمایه‌گذاری در این صنایع از رشد فوق‌العاده سریعی برخوردار بوده و جمعا " ۹۲۶ فقره موافقت اصولی برای ایجاد واحدهای تولیدی صادر شده است که متجاوز از ۲/۷ برابر تعداد موافقت‌های اصولی صادر شده از سوی وزارت صنایع سنگین در طی هشت ماه اول سال گذشته است. جمع سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده در این موافقت‌ها ۸۸۵/۲ میلیارد ریال و میزان اشتغال پیش‌بینی شده آن حدود ۴۰ هزار شغل جدید است که این ارقام نیز بترتیب ۴/۵ برابر و ۲/۹ برابر ارقام مشابه سال ۱۳۶۹ می‌باشد.

همچنین بررسی عملکرد بودجه دولت در نیمه اول سال جاری نیز حاکی از ادامه رشد بسیار سریع هزینه‌های عمرانی دولت بوده است و نشان می‌دهد که جمع سرمایه‌گذاری دولت در طرحهای عمرانی به دنبال ۸۷ درصد رشد در نیمه اول سال گذشته، طی نیمه اول سال جاری نیز ۵۶ درصد افزایش یافته و به ۱،۳۹۵ میلیارد ریال رسیده است. بدین ترتیب روند اصلاح ساختار هزینه‌های بودجه همچنان ادامه یافته و سهم پرداختهای عمرانی در کل پرداختهای دولت بترتیب از ۲۳/۳ درصد در نیمه اول سال ۱۳۶۸ و ۳۱/۳ درصد در نیمه اول سال ۱۳۶۹ به ۳۵/۸ درصد در نیمه اول سال ۱۳۷۰ رسیده است.

لازم به ذکر است که گرچه رشد سریع سرمایه‌گذاریهای بخشهای دولتی و خصوصی پدیده‌های بسیار مثبت و امیدوارکننده تلقی می‌شود ولی با توجه به امکانات فیزیکی و توان اجرائی کشور چنین حجمی از سرمایه‌گذاری "طبعاً" موجب فشار بیش از حد بر ظرفیتهای موجود می‌گردد و با ایجاد تنگناهای مختلف بر ابعاد تورم می‌افزاید. بدیهی است چنانچه این روند با افزایش کسری بودجه نیز همراه باشد واجد آثار تورمی شدیدتری خواهد بود که متأسفانه در سال جاری تا حدودی شاهد چنین وضعیتی بوده‌ایم. بدین معنی که طی نیمه اول سال جاری به موازات رشد هزینه‌های سرمایه‌گذاری دولت، کسری بودجه نیز افزایش داشته و از ۶۶۹ میلیارد ریال در نیمه اول سال گذشته به ۱،۰۸۵ میلیارد ریال در نیمه اول سال جاری رسیده است.

خلاصه عملکرد بودجه دولت در نیمه اول سالهای ۱۳۶۹ و ۱۳۷۰

(میلیارد ریال)

درصد تغییرات

۱۳۷۰	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۶۹	
۲۸/۴	۷۴/۷	<u>۲۰۸۰۸/۴</u>	<u>۲۰۱۸۷/۶</u>	<u>درآمدها</u>
۱۸/۶	-۶/۵	۵۰۷/۸	۴۲۸/۱	نفت و گاز
۶۸/۹	۲۴/۵	۱۰۲۹۳/۶	۷۶۵/۷	مالیاتها
۱/۳	۳۴۲/۱	۱۰۰۰۷/۰	۹۹۳/۸	سایر
۳۶/۳	۳۸/۹	<u>۳۰۸۹۳/۴</u>	<u>۲۰۸۵۶/۷</u>	<u>پرداختها</u>
۲۷/۴	۲۴/۴	۲۰۴۹۸/۳	۱۰۹۶۱/۴	جاری
۵۶/۰	۸۶/۶	۱۰۳۹۵/۱	۸۹۴/۳	عمرانی
		<u>۱۰۰۸۵/۰</u>	<u>۶۶۹/۱</u>	<u>کسری</u>

همچنانکه ملاحظه می شود افزایش کسری بودجه دولت به رغم رشد بسیار قابل توجه درآمدهای دولت و بویژه درآمدهای مالیاتی پدید آمده و صرفاً " ناشی از حجم عظیم پرداختهای بودجه بوده است. رشد بسیار سریع درآمدهای مالیاتی را می توان تا حد زیادی ناشی از رونق فعالیتهای اقتصادی در سال گذشته، بهبود نظام وصول مالیات و افزایش واردات دانست. با ادامه چنین روندی در درآمدهای مالیاتی، انتظار می رود ترکیب درآمدهای دولت در آینده نزدیک بهبود یابد و بودجه دولت به درآمدهای سالم مالیاتی اتکای بیشتری داشته باشد.

در مورد افزایش کسری بودجه دولت لازم به ذکر است که اولاً " این میزان کسری در مقایسه با کسری بودجه در سالهای پایانی جنگ و در قیاس با حجم عملیات مالی دولت و حجم فعالیتهای اقتصادی در کشور رقم چندان نگران کننده ای نیست و ثانیاً " با توجه به روند اصلاحات اقتصادی پدیده ای موقتی و زودگذر تلقی می شود و امید می رود که در سالهای آینده از ابعاد آن کاسته گردد.

بررسی عملکرد سیاستهای پولی و اعتباری حاکی از آن است که در نیمه اول سال جاری علیرغم افزایش کسری بودجه و با وجود آزادی عمل بانکها در زمینه اعطای تسهیلات اعتباری حجم نقدینگی جامعه تحت کنترل بوده و رشد آن در محدوده هدف تعیین شده قرار داشته است. در این مورد همانگونه که قبلاً ذکر شد سیاست تعیین سقفهای اعتباری که بهعنوان عمدهترین ابزار سیاستهای پولی در فاصله سالهای ۱۳۶۳ تا ۱۳۶۹ همه ساله به اجرا درمیآمد از ابتدای سال ۱۳۷۰ رها شد و بانکها مجاز گردیدند تا به میزانی که منابع مالی جمعآوری می نمایند پس از کسری سپردههای قانونی و سایر الزامات به اعطای تسهیلات اعتباری تخصیص دهند. از آنجا که آزادسازی تسهیلات بانکها با توجه به مازاد منابع عظیم انباشته در بانکهای تجاری خطر رشد فوق العاده سریع نقدینگی را به دنبال داشت، تصمیم گرفته شد که بخش عمدهای از این مازاد منابع با مکلف نمودن بانکهای تجاری به خرید اوراق قرضه موجود در بانک مرکزی جذب گردد و لذا مقرر گردید بانکهای تجاری معادل ۳۶ درصد از مانده سپردههای دیداری اشخاص را به این امر اختصاص دهند. به علاوه نسبت سپرده قانونی در قبال سپردههای دیداری در بانکهای تجاری نیز از ۲۷ درصد به ۳۰ درصد افزایش داده شد ولی برای تشویق بانکها به جذب سپردههای بلندمدت نسبت سپرده قانونی اینگونه سپردهها از ۲۵ درصد به ۱۵ درصد کاهش داده شد. به علاوه بمنظور تضمین جریان منابع مالی کافی در بخشهای تولیدی مقرر شد که بانکها تسهیلات خود را به ترتیبی تخصیص دهند که ۳۷ درصد از آن به بخش صنعت و معدن، ۳۲ درصد به بخش ساختمان و مسکن، ۳۰ درصد به بخش کشاورزی و ۱۱ درصد به بخش خدمات و بازرگانی اختصاص داده شود. هدف از این تصمیمات آن بود که اولاً "رشد نقدینگی در طول سال به حدود ۱۸ درصد محدود گردد و ثانیاً "تسهیلات اعطائی بانکها براساس اولویت های برنامه پنجساله تخصیص یابد.

نسبت های مربوط به سپرده های قانونی و تکلیف بانکها به خرید اوراق قرضه به ترتیبی تعیین شده بود که با توجه به تغییرات پایه پولی در اثر تامین کسری بودجه پیش بینی شده در ابتدای سال و تغییرات موجودی اوراق قرضه بانک مرکزی و همچنین با در نظر گرفتن ضریب تکاثری پول، میزان رشد نقدینگی در محدوده هدف تعیین شده قرار گیرد و در این چارچوب پیش بینی می شد که میزان افزایش مانده تسهیلات بانکها در طول سال به حدود ۳،۴۰۰ میلیارد ریال برسد. در این رابطه آمار عملکرد تسهیلات بانکها در نیمه اول سال جاری نشان دهنده ۱،۶۵۶ میلیارد ریال افزایش در مانده کل تسهیلات اعطائی بانکهای تجاری و تخصصی به بخش غیردولتی است که در محدوده مورد انتظار برای نیمه اول سال جاری قرار دارد. از این مبلغ ۱،۱۸۶ میلیارد ریال مربوط به بانکهای تجاری و بقیه مربوط به بانکهای تخصصی است. بطور کلی رشد مانده کل تسهیلات

بانکها به بخش غیردولتی در نیمه اول سال ۱۳۷۰ معادل ۱۲/۶ درصد بوده که کمتر از عملکرد نیمه اول سال ۱۳۶۹ (۱۳/۷ درصد) است.

از طرف دیگر رشد نقدینگی نیز در نیمه اول سال جاری به ۸/۷ درصد (در مقابل ۸/۴ درصد رشد در نیمه اول سال گذشته) رسید که در صورت ادامه همین روند در نیمه دوم سال، انتظار می‌رود رشد نقدینگی در طول سال ۱۳۷۰ در محدوده ۲۰ درصد قرار گیرد. این میزان رشد نقدینگی در رابطه با رشد اقتصادی مورد انتظار و با در نظر گرفتن نیازهای کشور به نقدینگی و بویژه با توجه به تعدیل نرخ موثر ارز، نرخ مناسبی به نظر می‌رسد.

لازم به ذکر است که طی سالهای اخیر با ایجاد تنوع در انواع سپرده‌ها و تامین سود مناسب برای سپرده‌های بلندمدت و همچنین افزایش اعتماد عمومی به سیستم بانکی، ترکیب نقدینگی در جهت افزایش سهم سپرده‌ها و کاهش سهم اسکناس در دست اشخاص تغییر یافته است. بررسی ترکیب نقدینگی در پایان شهریور ۱۳۷۰ نشان دهنده آن است که از ۲۴،۹۶۶ میلیارد ریال حجم کل نقدینگی، معادل ۸۴/۴ درصد آن بصورت انواع سپرده در بانکها متمرکز بوده و فقط ۱۵/۶ درصد از آن را اسکناس و مسکوک تشکیل داده است. این دو نسبت در شهریور ۱۳۶۸ بترتیب ۸۰/۸ درصد و ۱۹/۲ درصد بوده است. کاهش تدریجی سهم اسکناس در نقدینگی تحولی بسیار مثبت است که علاوه بر دلایل پیش گفته بعضاً "نیز ناشی از بکارگیری وسائل جدید پرداخت نظیر چکهای اعتباری است که تا حدودی جایگزین اسکناس و مسکوک شده است.

بطور کلی ارزیابی‌های اولیه از نتایج آزادسازی بانکها و ایجاد تحول در سیاستگذاری پولی نشان می‌دهد که بانکهای کشور نسبت به این اقدامات واکنشی مثبت نشان داده و با پیدایش زمینه رقابتهای سالم، تلاش وسیعی را در جهت بالا بردن کارآئی خود از طریق بکارگیری ابزارهای مدیریتی و تکنولوژی‌های جدید آغاز نموده‌اند. ایجاد شعب نمونه و استفاده از ابزارهای مدرن اداری در عملیات بانکی، اقدام به رواج دادن وسایل جدید پرداخت بعنوان جایگزین اسکناس و همچنین بسط بازار پولی بین بانکی برای استفاده موثرتر از منابع مالی موجود از جمله نتایج این سیاستهاست.

علاوه بر تحولات نظام بانکی، بازار بورس اوراق بهادار نیز در سال جاری با تحول بی‌سابقه‌ای مواجه بوده است. این تحولات نتیجه اقداماتی است که در زمینه واگذاری واحدهای تولیدی بخش عمومی در طی سالهای گذشته آغاز گردید و عملاً "از اوایل سال جاری به مورد اجرا گذارده شد. در مجموع طی نه ماه اول سال جاری حدود ۳۹ میلیون سهم به ارزش ۳۱۹/۶ میلیارد ریال در بورس سهام تهران مورد معامله قرار گرفت که این مبلغ حدود ۳۰ درصد از مجموع معاملات انجام

شده در بورس اوراق بهادار تهران در طول تاریخ فعالیت آن تا پایان سال ۱۳۶۹ بیشتر است. از کل مبلغ سهام معامله شده در بورس طی نه ماه اول سال جاری حدود ۲۴۵/۴ میلیارد ریال مربوط به سهام جدیدی است که در اجرای سیاستهای خصوصی سازی از سوی سازمان صنایع ملی ایران، بانک صنعت و معدن، بنیاد مستضعفان و جانبازان و سایر نهادهای عمومی عرضه شده است.

معاملات سهام در بورس اوراق بهادار تهران طی نهم ماهه ۱۳۷۰

مبلغ (میلیارد ریال)	تعداد (میلیون سهم)	
۱۵۵/۲	۱۹/۸	سازمان صنایع ملی ایران
۲۲/۱	۲/۵	سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران
۴/۳	۰/۶	بنیادها
۶۳/۷	۷/۰	بانکها
۷۴/۳	۹/۰	سایر (شامل معاملات دست دوم)
۳۱۹/۶	۳۸/۹	جمع

مأخذ: سازمان کارگزاران بورس اوراق بهادار تهران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

همانطور که ملاحظه می شود بورس اوراق بهادار در واکنش به اقداماتی که به منظور فعال کردن این سازمان در چارچوب سیاستهای تعدیل و خصوصی سازی اقتصاد به مورد اجرا گذارده شد، عملکرد مطلوبی داشته و دیری نخواهد پایید که جایگاه مناسب خود را به عنوان یکی از ارکان اصلی بازار پول و سرمایه بدست آورد. این عملکرد عمدتاً ناشی از استقبال بی نظیر مردم از سرمایه گذاری در سهام است که در حال حاضر یکی از پرسودترین زمینه های سرمایه گذاری برای صاحبان پس اندازهای کوچک و متوسط می باشد. بطوریکه طی نه ماه اول سال جاری با توجه به تقاضای فزاینده برای خرید سهام و به رغم حجم بی سابقه عرضه آن، شاخص قیمت سهام در بورس اوراق بهادار تهران ۱۰۶ درصد افزایش داشته که از بالاترین نرخهای بازدهی سرمایه گذاری در کشور است.

بطور کلی ارزیابی نهائی اوضاع سال ۱۳۷۰ نشان می‌دهد که در این سال موفقیت‌های جدیدی در زمینه اجرای برنامه عمرانی و سیاستهای نوین اقتصادی حاصل گردیده است اما در کنار این موفقیت‌ها مشکلاتی نیز وجود داشته که عمده‌ترین آنها افزایش نسبتاً "سریع سطح عمومی قیمت‌هاست. در این مورد همانطور که قبلاً" نیز پیش‌بینی می‌شد، از اوایل سال جاری بر سرعت افزایش قیمت‌ها افزوده شد و نرخ تورم که در سال گذشته به پائین‌ترین سطح خود در طول پنج‌سال گذشته رسیده بود، در سال جاری روندی صعودی آغاز کرد و متوسط شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در نیمه اول سال جاری ۱۶/۵ درصد نسبت به متوسط مدت مشابه سال قبل افزایش یافت و متوسط افزایش شاخص بهای عمده‌فروشی نیز به ۲۶/۸ درصد رسید. همانطور که قبلاً" گفته شد هزینه‌های انجام شده و خصوصاً "هزینه‌های هنگفت عمرانی دلیل عمده ترقی قیمت‌ها بوده است. خاصه آنکه هزینه‌های عمرانی در کوتاه‌مدت اثر تولیدی و ضد تورمی برجای نمی‌گذارد.

گرچه بخشی از افزایش سطح قیمت‌ها ناشی از سیاستهای تعدیل اقتصادی و اصلاح قیمت‌های نسبی کالاها است، ولی بخش عمده‌تری از آن بر اثر فشار بیش از حد هزینه‌های سرمایه‌گذاری بخشهای خصوصی و دولتی بر ظرفیتهای محدود فیزیکی و اجرایی کشور ایجاد گردیده است. به هر صورت بایستی در نظر داشت که هرچند هزینه‌های عمرانی آثار زیربنائی و اساسی بر ساختار اقتصادی و توان تولیدی کشور در آینده دارد ولی در کوتاه‌مدت عوارض تورمی به بار می‌آورد لذا در تنظیم سیاستهای اقتصادی بایستی به این مسئله توجه خاص مبذول داشت و میان افزایش قیمت‌ها در حال و افزایش ظرفیت تولیدی کشور در آینده حد مناسبی را پذیرفت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی